

РОЗДІЛ IV. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.93(477)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАОЧНОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Олійник Н.В., помічник голови

Шевченківський районний суд м. Запоріжжя

Киян В.Я., к.ю.н.

Запорізький юридичний інститут

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена проблемам розгляду цивільних справ місцевими судами загальної юрисдикції у порядку заочного провадження. Досліджуються умови та особливості такого розгляду, пропонуються шляхи вдосконалення.

Ключові слова: заочне рішення, позивач, відповідач, суд.

Олейник Н.В., Киян В.Я. ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЗАОЧНОГО РАССМОТРЕНИЯ ГРАЖДАНСКИХ ДЕЛ / Шевченковский районный суд г. Запорожья, Запорожский юридический институт Днепропетровского государственного университета внутренних дел, Украина

Статья посвящена проблемам рассмотрения гражданских дел местными судами в порядке заочного производства. Исследуются условия и особенности такого рассмотрения, предлагаются пути совершенствования.

Ключевые слова: заочное решение, истец, ответчик, суд.

Oleinik N.V., Kiyani V.Y. CERTAIN ISSUES OF TRIAL OF CIVIL CASES IN ABSENTIA / Zaporizhzhya legal institute of the Dnepropetrovsk state university of internal affairs of Ukraine, Ukraine

The article is devoted to the issues of trial of civil cases in absentia by local courts of general jurisdiction. The author examines conditions and specifics of this trial and suggests ways of its improvement.

Key words: courts decision in absentia, plaintiff, defendant, court.

Рішення суду, будучи обов'язковим до виконання всіма органами державної влади, органами самоврядування, їх посадовими особами, громадянами та організаціями, іншими особами, на всій території України, є гарантією захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина України. У зв'язку з цим рішення в цивільній справі повинно бути законним і обґрунтованим.

За загальним правилом ухваленню рішення має передувати судовий розгляд справи, у якому беруть участь дві сторони спірного правовідношення. Проте бувають випадки, коли відповідач не з'являється до суду, ігнорує судові виклики. У багатьох країнах світу введені спрощені форми розгляду справ, якщо відповідач не з'явився до суду. Одним із таких є Цивільний процесуальний кодекс Російської Федерації [1] (далі – ЦПК РФ) від 23.12.2002 року, де главою 22 було передбачено новий вид провадження – заочний розгляд справи.

У Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) інститут заочного рішення запроваджено з 01.09.2005 року у зв'язку з необхідністю забезпечувати ефективність та своєчасність цивільного судочинства.

На думку Яркова В. В., заочний розгляд є спрощеним видом провадження внаслідок відсутності відповідача при розгляді справи та тих обмежень, встановлених для позивача (відповідач не може змінити предмет, підстави позову, збільшувати розмір позовних вимог) [2, 408].

З метою врегулювання колізій законодавства, ряд науковців, зокрема, Васильченко В.В., Зейкан Я.П., Кравчук В.М., Луспенник Д.Д., Червоний Ю.С., Харитонов Є.О., Шевчук П.І. та інші намагаються вдосконалити застосування зазначених норм процесуального права. Однак відсутність сталої судової практики, постійні зміни до цивільного процесуального кодексу

ускладнюють належне вирішення прогалин пов'язаних із розглядом цивільних справ, зокрема заочного провадження.

Після набрання чинності Закону України “Про судоустрій та статус суддів” [3] від 07.07.2010 року № 2453-VI інститут заочного рішення стає досить актуальним. Нарешті, у ст.83 зазначеного Закону виокремилися підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, що є дієвим заходом своєчасності розгляду цивільної справи. Разом із тим доцільно зазначити, що навантаження на суддів із кожним роком постійно зростає, про що свідчить обсяг кількості справ, що розглядаються в судах. Однією із проблем, яка виникає під час розгляду справ у судах, є своєчасна явка сторін. Наведемо, на нашу думку, кілька негативних наслідків неявки відповідача (відповідачів) у судове засідання, з якими доводиться стикатись на практиці: 1) відкладення судового розгляду через неявку відповідача в судове засідання в більшості випадків є не виправданим, оскільки істотних доказів у заперечення позовних вимог позивача, які б вплинули на зміст рішення суду, він може і не мати, і це лише створює перепони для своєчасного розгляду справи протягом розумного строку; 2) через неявку відповідача в судове засідання секретареві судового засідання необхідно повторити виклик сторін у судове засідання, для чого виписати судові повістки про виклик разом із розписками, підготувати рекомендований лист з повідомленням, забезпечити своєчасні знаки поштової оплати для відправлення судових повісток, які і без того, у сучасних умовах, майже не фінансуються.

Доречно зауважити, що глава 8 ЦПК “Заочний розгляд справи” не виведена поза межі позовного провадження, як, наприклад, наказне провадження. Зазначене дає підставу погодитись із твердженнями багатьох вчених-юристів про те, що заочний розгляд справи не є спрощеним провадженням у цивільному судочинстві. Заочний розгляд справи знаходиться в розділі III ЦПК України “Позовне провадження”, що чітко вказує на те, що всі основні інститути позовного провадження та пов'язані з ним загальні засади (принципи) цивільного процесу повинні дотримуватись при ухваленні заочного рішення. Це стосується насамперед змагальності, диспозитивності, процедур попереднього та судового розгляду, доказів і доказування, перегляду рішення та багатьох інших [4, 7]. З цього випливає, що основною метою запровадження заочного рішення є створення певних перешкод для зловживання з боку відповідача, своїми процесуальними правами, стимулювання активності сторін і змагальності цивільного процесу та прискорення вирішення спорів. Крім того, інститут заочного провадження спрямований на виконання ч.3 ст.27 ЦПК про те, що особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки.

Умови та порядок ухвалення заочного рішення мають свої особливості, а також певні недоліки його законодавчого врегулювання.

Статтею 224 ЦПК України визначено, що в разі неявки в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від якого не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності або якщо повідомлені ним причини неявки визнані неповажними, суд може ухвалити зачне рішення на підставі наявних у справі доказів, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи.

З аналізу даної статті можна визначити, що проведення заочного розгляду справи можливе лише за таких умов:

- 1) неявка відповідача в судове засідання;
- 2) належне повідомлення відповідача про час і місце судового засідання;
- 3) відсутність поважних причин неявки відповідача;
- 4) відсутність заяви відповідача про розгляд справи за його відсутності;
- 5) відсутність заперечень позивача проти заочного розгляду справи.

Не зважаючи на обов'язкову наявність усіх умов, перелічених вище, можна стверджувати, що неявка відповідача на судове засідання є певною процесуальною бездіяльністю сторони, оскільки цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін, за якою кожна

сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, та є головною для ухвалення заочного рішення.

Неявкою відповідача є його відсутність у залі судового засідання при розгляді справи по суті. При цьому слід зазначити, що неявкою відповідача є власне його відсутність, а також відсутність його представника.

Не можна також визнати відповідача таким, що не з'явився в судове засідання, якщо він був видалений із зали судового засідання в порядку застосування заходів процесуального примусу, про що зазначено в п.30 Постанови Пленуму Верховного Суду України “Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції” № 2 від 12.06.2009 року [5].

Як зазначено в Узагальненні Верховного Суду України “Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах” від 12.06.2009 року, правильним вбачається, що неявка відповідача в судове засідання після оголошеної перерви, зупинення провадження у справі та поновлення її слухання не дає підстав для ухвалення заочного рішення, оскільки відповідач брав участь у попередніх засіданнях, йому роз'яснювали його права та обов'язки, він висловлював свою думку і ставлення до позовних вимог [6].

Ч.2 ст.224 ЦПК України визначено, що в разі участі в справі кількох відповідачів заочний розгляд справи можливий у випадку неявки в судове засідання всіх відповідачів. Якщо ж в судове засідання з'явився хоча б один з відповідачів, заочний розгляд справи неможливий. У випадку неявки в судове засідання обох сторін – і позивача, і відповідача, – заочний розгляд справи також неможливий.

Відсутність однієї сторони, у даному випадку, відповідача (відповідачів), викликає питання, чи досягається завдання цивільного судочинства як справедливого правосуддя, заснованого на принципі рівності сторін перед законом і судом, та чи дотримуються публічні інтереси правосуддя, конституційні гарантії здійснення права на судовий захист.

При ухваленні заочного рішення суд, через так звану процесуальну бездіяльність відповідача, згідно з ч.4 ст.169 ЦПК України вимушений досліджувати лише наявні у справі дані і докази, які, у даному разі, надані позивачем, а це в певних випадках позбавляє суд можливості всебічно і повно з'ясувати обставини справи та дослідити докази, якими вони обґрунтовуються. Проте це не є порушенням норм процесуального права, а вимушеною мірою, направленою на захист законного права позивача на своєчасний розгляд справи та певним чином спонукання відповідача після отримання ним копії заочного рішення, подати заяву про його скасування та надання доказів у заперечення позовних вимог, які матимуть істотне значення для правильного вирішення справи.

Другою умовою постановлення заочного рішення є належне повідомлення відповідача про час і місце судового засідання, факт якого суд обов'язково повинен перевірити до прийняття рішення про заочний розгляд справи у відповідності до ст.224 ЦПК України.

Слід зазначити, що повідомлення сторін про час і місце розгляду справи повинно проводитися відповідно до вимог статей 74-76 ЦПК України. При цьому матеріали справи повинні містити належні докази такого повідомлення. У протилежному випадку відповідач не може вважатися повідомленим належним чином, і підстав для заочного розгляду справи не існує.

Викликаючи сторони в судове засідання, судам слід дотримуватись вимог ч.4 ст.74 ЦПК України про те, що судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді справи, але не пізніше ніж за три дні до судового засідання, а судова повістка-повідомлення – завчасно.

Відповідач, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого невідоме, викликається в суд через оголошення в пресі. З опублікуванням оголошення відповідач вважається повідомленим про час і місце розгляду справи. Цей порядок врегульовано постановою Кабінету Міністрів України від 25.01.2006 року № 52 “Про порядок визначення друкованого засобу масової інформації, у якому розміщуються оголошення про виклик до суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування)

яких невідоме” [7], відповідно до якого оголошення про виклик до суду публікується в установлені законодавством строки в друкованому засобі масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, яким визначено газету “Урядовий кур’єр”, та в друкованому засобі масової інформації місцевої сфери розповсюдження за останнім відомим місцем проживання (перебування) на території України відповідача, третіх осіб, свідків, перелік яких щороку затверджується відповідним розпорядженням Кабінету Міністрів України, зокрема розпорядженням № 678-р від 29.12.2006 року (зі змінами, внесеними розпорядженням Кабінету Міністрів України № 608-р від 01.08.2007 року).

Крім перевірки належного повідомлення відповідача про час і місце судового засідання, на підставі ст.224 ЦПК України суд повинен перевірити і поважність причин його неявки в судове засідання, якщо вони відповідачем були повідомлені. За відсутності відповідача з причин, які судом визнано поважними, заочний порядок розгляду справи виключається. Якщо ж до суду надійшла заява відповідача про розгляд справи за його відсутності, це може розцінюватись судом як пасивне визнання ним позову, і в такому разі розгляд справи проводиться в загальному порядку.

Згідно з ч.1 ст.225 ЦПК України про заочний розгляд справи суд постановляє ухвалу. Існують різні думки щодо місця винесення цієї ухвали, чи то в нарадчій кімнаті [8, 434], чи не виходячи до нарадчої кімнати, однак з обов’язковим занесенням до журналу судового засідання [9, 547]. В обох випадках відповідно до ч.2 ст.210 ЦПК України вони повинні бути мотивовані.

При ухваленні заочного рішення суди повинні чітко дотримуватись вимог ч.1 ст.224 ЦПК України про те, що заочне рішення може бути ухвалене лише при згоді на це позивача, оскільки в такому разі для нього настають певні обмеження, пов’язані з неможливістю збільшити або зменшити розмір позовних вимог. Про це бажано пропонувати позивачам надавати суду письмову відповідну заяву.

Що стосується форми і змісту заочного рішення, то воно повинно відповідати вимогам, встановленим ст.ст.213 і 215 ЦПК України, проте є певні особливості на відміну від звичайного рішення. Зокрема, в описовій частині заочного рішення необхідно вказати, що справа розглядалася за відсутності відповідача в порядку заочного провадження з дотриманням вимог, встановлених законом. У резолютивній частині відповідно до вимог п.4 ч.1 ст.215 ЦПК України повинні бути зазначені строк і порядок набрання рішенням законної сили та його оскарження, а також відповідно до ст.226 ЦПК України обов’язково має бути зазначено строк і порядок подання відповідачем заяви про його перегляд.

При заочному розгляді справи складання повного рішення може бути відкладено, проте внаслідок ст.227 ЦПК України повний текст заочного рішення відповідачеві в будь-якому випадку має бути направлено не пізніше трьох днів з дня проголошення рішення суду або його вступної та резолютивної частин. Це є обов’язковим, оскільки на підставі ч.2 ст.232 ЦПК України право оскаржити заочне рішення в загальному порядку має лише позивач. Відповідач зобов’язаний пройти дещо іншу процедуру, а саме подати протягом десяти днів з дня отримання копії заочного рішення до суду, що його ухвалив, заяву про його перегляд, і обов’язково надати докази: поважності причин неявки в судове засідання; поважності причин, що перешкодили йому повідомити про це суд, а також докази, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, що передбачено пп.3, 4 ч.2 ст.229 ЦПК України.

Якщо суди не роз’яснюють у заочному рішенні порядку його перегляду, це призводить до його оскарження відповідачем у загальному порядку, через що місцевий суд зобов’язаний направити справу до апеляційного суду, а останній, у свою чергу, відмовляє в прийнятті апеляційної скарги у зв’язку з недотриманням порядку оскарження заочного рішення, що призводить до безпідставного затягування строків розгляду справи.

У ст.228 ЦПК України зазначено, що заяву про перегляд заочного рішення може бути подано відповідачем протягом десяти днів з дня отримання його копії, однак не вказано, що робити суду, якщо такий строк пропущено з будь-яких причин.

В інших аналогічних нормах, зокрема в ст.106 ЦПК України щодо скасування судового наказу, ст.294 ЦПК України щодо строків апеляційного оскарження визначено, що заяви (скарги), подані після закінчення встановленого строку, залишаються без розгляду, якщо суд, за заявою

цієї особи, не знайде підстав для поновлення строку. Відсутність у ст.228 ЦПК України вказаних підстав щодо подачі заяви про перегляд заочного рішення не виключає можливості поновлення пропущеного з поважних причин цього строку. Це є значним недоліком законодавства, і судам у такому випадку слід було б застосовувати положення ст.73 ЦПК України.

За результатами розгляду заяви про перегляд заочного рішення суд відповідно до ч.3 ст.231 ЦПК України може своєю ухвалою залишити заяву без задоволення або скасувати заочне рішення і призначити справу до розгляду в загальному порядку, оскарження яких не передбачено. Однак у п.16 ч.4 ст.293 ЦПК України зазначено, що оскарженою може бути ухвала про залишення заяви про перегляд заочного рішення без розгляду. Проте не зрозуміло, у яких саме випадках заява про перегляд заочного рішення може бути залишена без розгляду, оскільки зі змісту глави ЦПК про заочний розгляд справи взагалі не вбачається можливості постановлення судом такої ухвали.

Крім того, у ч.4 ст.231 ЦПК України вказано, що строк, протягом якого розглядалася заява про перегляд заочного рішення, не включається до строку на апеляційне оскарження рішення.

Заява про апеляційне оскарження або ж сама апеляційна скарга повинні бути подані протягом десяти днів з дня проголошення рішення. У строк на оскарження рішення суду не включається строк для розгляду заяви про перегляд заочного рішення, а він починає спливати з моменту подачі заяви про перегляд заочного рішення. Проте, як зазначає Луспенник Д.Д., до подачі такої заяви відповідачем вже проходить як мінімум 10 днів (3 дні для направлення йому копії рішення, дні для отримання ним цієї копії, дні для підготовки заяви, збирання доказів та направлення до суду тощо). Таким чином, у будь-якому разі після залишення без задоволення заяви про перегляд заочного рішення, навіть не враховуючи строк розгляду цієї заяви, апеляційний строк уже пропущений. Апеляційна судова практика наразі напрацювала два шляхи вирішення з цього законодавчого недоліку: 1) вимагати від відповідача ставити питання про поновлення пропущеного процесуального строку; 2) приймати апеляційну скаргу, подану протягом 10 днів після постановлення вказаної вище ухвали. Правильним буде саме другий варіант, оскільки системно-логічний контекст цього законодавчого врегулювання вказує саме на те, що строк відповідачу на апеляційне оскарження заочного рішення починає спливати саме з наступного дня після постановлення ухвали про залишення без задоволення заяви про перегляд заочного рішення [4, 7].

Після скасування заочного рішення суду необхідно повернутися до стадії підготовки справи до судового розгляду та призначити попереднє судове засідання, якщо суддя вирішив, що його проведення є необхідним. Проте, якщо виникає необхідність у постановленні ухвали про повторний заочний розгляд справи, особливо, коли обставини справи вказують на навмисне затягування розгляду справи відповідачем, з метою недопущення порушення права позивача на справедливий та своєчасний розгляд справи, то до таких випадків судам слід підходити з обережністю. Необхідно зауважити, що в повторно ухваленому заочному рішенні не вказується про право відповідача подати заяву про перегляд заочного рішення, оскільки таке рішення оскаржується як позивачем, так і відповідачем у загальному порядку згідно з ч.3 ст.232 ЦПК України.

З викладеного вище можна зробити висновок, що вдосконалення інституту заочного провадження є нагальною потребою сучасного цивільного процесуального законодавства, і стане однією з основних гарантій позивача на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/popular/gpkrf/8_25.html#p1847.
2. Гражданский процесс: учеб. для студентов вузов / [Абушенко Д.Б. и др.]; [отв. ред. В.В. Ярков]. – [6-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 340 с.
3. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» № 2453-VI від 07.07.2010 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1146.580.0>.

4. Луспенник Д.Д. Заочний розгляд справи: проблемні новели ЦПК // Юридичний Вісник України. – 2006. – № 9. – С. 7-12.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України “Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції” № 2 від 12.06.2009 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.2372.0>
6. Узагальнення Верховного Суду України “Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах” від 12.06.2009 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.1851.0>
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.01.2006 року № 52 “Про порядок визначення друкованого засобу масової інформації, у якому розміщуються оголошення про виклик до суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1096.54.0>
8. Гражданский процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Червоний Ю.С., Волосатий Г.С., Ермолаева В.О. и др. – Х.: Одиссей, 2008. – 434 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [за ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, В.В. Васильченка, Н.Ю. Голубевої]. – Х., Одиссей, 2009 – 547 с.

УДК 341.6: 347.7

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВІДНОСИН З РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

Мальський М.М., аспірант

Львівський національний університет ім. І. Франка

Стаття присвячена характеристиці правовідносин, що виникають при реалізації стороною арбітражної угоди права на звернення до міжнародного комерційного арбітражу. У статті виділено передумови звернення до міжнародного комерційного арбітражу, розглянуто «активну» і «пасивну» стратегії дій сторони, яка не має наміру виконувати арбітражну угоду.

Ключові слова: міжнародне приватне право, міжнародний комерційний арбітраж, арбітражна угода, порядок врегулювання спорів.

Мальский М. М. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВООТНОШЕНИЙ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ОБРАЩЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНЫЙ КОММЕРЧЕСКИЙ АРБИТРАЖ / Львовский национальный университет им. И. Франка, Украина

Статья посвящена характеристике правоотношений, которые возникают при реализации стороной арбитражного соглашения права на обращения в международный коммерческий арбитраж. В статье выделены предусловия обращения в международный коммерческий арбитраж, рассмотрены «активная» и «пассивная» стратегии действий стороны, которая не имеет намерения выполнять арбитражное соглашение.

Ключевые слова: международное частное право, международный коммерческий арбитраж, арбитражное соглашение, порядок урегулирования споров.

Malskyu M. M. CHARACTERISTIC OF THE LEGAL RELATIONSHOPS WHICH ARISE DURING REALIZATION OF THE RIGHT TO REFER TO THE INTERNATIONAL COMERCIAL ARBITRATION / Ivan Franko national university of Lviv, Ukraine

The article is devoted to the characteristic of the legal relationships which arise during realization by the party to an arbitration agreement its right to refer to the international commercial arbitration. The initial conditions of application to the international commercial arbitration, as well as “active” and “passive” strategies of actions of a party to an arbitration agreement, who does not want to execute arbitration agreement, are determined.

Key words: international private law, international commercial arbitration, arbitration agreement, dispute settlement order.